

Dušanka Zvekić-Dušanović
(Filozofski fakultet, Novi Sad)

Izvorni naučni rad
УДК 811.163.41'366.568.2
821.163.41.09 Tišma A.
DOI 10.19090/ppj.2022.53.175-190
Primljen: 30. 6. 2022.
Prihvaćen: 15. 7. 2022.

IMPERFEKAT U TIŠMINOM PREVODU ROMANA *SORSTALANSÁG/BESUDBINSTVO* IMREA KERTESA

SAŽETAK

Iako se smatra se da je imperfekat u savremenom srpskom jeziku uveliko potisnut iz upotrebe, primećeno je da je ovaj glagolski oblik neočekivano živ u jeziku prevoda romana *Sorstalanság/Besudbinstvo* Imrea Kertesa. Njegova visoka frekvencija može se pripisati individualnom opredeljenju prevodioca Aleksandra Tišme, posebno ako se ima u vidu da u mađarskom jeziku, jeziku originala, ne postoji glagolski oblik koji bi bio semantički ekvivalent srpskom imperfektu. Uzimajući u obzir jezik originala, u radu se analiziraju različiti sintaksički i semantički konteksti u kojima ga Tišma upotrebljava.

KLJUČNE REČI: A. Tišma, I. Kertes, prevod, imperfekat, sintaksa, semantika, srpski jezik, mađarski jezik.

1. Uvod

1. 1. Jezik romana *Sorstalanság* Imrea Kertesa i njegovog prevoda na srpski jezik već je bio predmet ranijih istraživanja (Čudić 2006; Zvekić-Dušanović 2014; Zvekić-Dušanović 2019). Upotrebu različitih preteritalnih vremena u srpskom prevodu ovog romana zapazio je M. Čudić: „beláttam (*uvideo sam, uviđao sam, uvideh, uviđah*) – a fordító itt nagyon szépen érvényesíti a szerb nyelvben használatos múltat kifejező igeidők nyújtotta lehetőségeket, valamint a befejezett és a befejezetlen múlt idejű történések megjelölése közti formális eltéréseket” (Čudić 2006: 102). Tokom analize upotrebe pluskvamperfekta (Zvekić-Dušanović 2019) primećeno je da je i

imperfekta veoma frekventan u prevodu ovog romana. Prevodilac, Aleksandar Tišma, opredelio se za ovaj glagolski oblik čak 197 puta, što je, u proseku, 0,8 primera po stranici. Ako se ima u vidu mišljenje da je imperfekta potisnut u savremenom srpskom jeziku, može se konstatovati da je on u jeziku Tišminog prevoda neočekivano živ glagolski oblik. U radu se posmatraju sintaksičko-semantičke, kontekstualne i stilske okolnosti koje su mogle biti podsticaj prevodiocu da se za njega opredeli.

Budući da u mađarskom jeziku ne postoji glagolski oblik koji ima specifična obeležja kao srpski imperfekta, u analizi se pošlo od primera njegove upotrebe u prevodu, a zatim je sagledavan jezički kontekst originalnog teksta.

1.2. „Zebnja od zaborava” – Za tumačenje ove izrazite učestalosti upotrebe imperfekta u prevodu bitno je istaći neke karakteristike samog romana i sagledati specifičnu semantiku srpskog imperfekta. Roman je autobiografskog karaktera, u njemu I. Kertes iznosi svoja sećanja o boravku u koncentracionom logoru za vreme Drugog svetskog rata, sećanja koja, kako sâm kaže, teži da sačuva od zaborava.¹ Pripovedanje o dešavanjima u prošlosti, autobiografski karakter, momenat doživljenosti, autentičnost – sve su to elementi koji pogoduju upotrebi imperfekta, glagolskog oblika čije će se karakteristike prikazati u daljem tekstu.

2. O imperfektu

2.1. Imperfekta je glagolski oblik u kojem se u našoj stručnoj literaturi najviše diskutovalo tokom XX veka, zapažanje je S. Tanasića s početka XXI veka (Tanasić 2005: 429). Pola veka ranije takvo zapažanje iznosi i M. Ivić, koja na samom početku svog rada *Sistem glagolskih oblika za obeležavanje vremena u srpskohrvatskom jeziku* pažnju posvećuje upravo imperfektu i aoristu ističući da ova dva glagolska oblika „побуђују већ поодавно посебно интересовање наших лингвиста” (Ивић 1958: 139). Takvu situaciju primećuje i K. Milošević uz mišljenje da imperfekta „заузима централно мјесто, а,

¹ U predgovoru prevoda ovog romana na srpski jezik J. Banjai navodi Kertesove reči sa predavanja u Beču 1992. pod naslovom *Holokaust kao kultura*, u kojem Kertes govori o tome kako je za holokaust vezana stravična zebnja od zaborava (Kertes 2002: 3).

несумњиво, и највише простора, у расправама о ВГО² српскохрватског језика” (Милошевић 1978: 97).

2.2. Pregled razmišljanja o osnovnom značenju imperfekta daje K. Milošević (Милошевић 1978: 97–99) i definicije koje je uzela u obzir svodi u dve grupe: 1) one koje sadrže elemente ‘trajanje’ i ‘naporednost’ i 2) one koje operišu elementom ‘doživljenost’. Sva tri elementa prisutna su u definiciji koju daju autori novijih gramatika srpskog jezika: „Имперфектом се у његовом основном значењу исказују прошле несвршене радње у њихову трајању, обично упоредо с неком другом радњом, које су доживљене или које онај ко говори тако представља” (Пипер – Клајн 2022: 467), i dalje, gde se govori o његовој narativnoj upotrebi: „Често се комбинује у истој реченици са другим приповедачки употребљеним временским облицима” (Пипер – Клајн 2022: 472). Momenat naporednosti, prema ovim autorima, nije obavezan. U opisu imperfekta S. Tanasić (Танасић 2005: 430) ga eksplicitno ne spominje, ali ističe momente koji se odnose na trajanje i doživljenost. S druge strane, Ž. Stanojčić i Lj. Popović naglašavaju upravo da se „радња означена имперфектом вршила напоредо са неком другом радњом (стањем, збивањем), која је означена (...) неким другим прошлим временом (перфектом, аористом, приповедачким презентом и др.), или напоредо с неком прошлом ситуацијом која се може означити каквом временском прилошком одредбом (*īāga, онда, цео īāj дан, īе ноћу*)” (Станојчић – Поповић 2002: 430). O obaveznoj naporednoj upotrebi imperfekta s nekim drugim preteritalnim vremenom govori i M. Stevanović (Стевановић 1969: 628).

2.3. Dok su elementi ‘trajanje’ i ‘naporednost’ formalno vidljivi, prvi na osnovu nesvršenog vida glagola u imperfektu, drugi iz rečeničnog ili nešto šireg konteksta, element ‘doživljenost’ više je stvar interpretacije, pa i nedovoljno proziran bez dodatnog pojašnjenja.

Mada su lingvisti i ranije ukazivali na povezanost upotrebe imperfekta s vlastitim doživljajem govornika³ kategoriju ‘doživljenosti’ razradio je P.

² Skraćenicom ‘ВГО’ K. Milošević označava ‘vremenske glagolske oblike’.

³ Up. detaljniji pregled kod P. Sladojevića (Сладојевић 1953: 213) i K. Milošević (Милошевић 1978: 98).

Sladojević (Сладојевић 1953). Podsećajući na već ranije isticanu činjenicu da se imperfekat, kao i aorist „употребљава за казивање само оних догађаја које говорно лице памти, док се за казивање оних догађаја за које говорно лице зна по чувењу ова два облика не употребљавају” (Сладојевић 1953: 213), ovaj autor opisuje jezičke situacije u kojima se bira imperfekat. Izdvajam one koji mogu doprineti pojašnjenju česte upotrebe ovog glagolskog oblika u prevodu romana *Sorstalanság*:

- govorno lice je događaj zapazilo posredstvom čula, tj. neposredno zapazilo;
- govorno lice je zapazilo bar jednu manifestaciju ili posledicu događaja;
- događaj nije neposredno saznat, ali ga je govorno lice doživelo na neki način, unutrašnjim preživljavanjem;
- da li će jedan događaj osećati kao doživljaj ili ne, zavisi od psihičkog stanja govornog lica;
- upotreba imperfekta u književnosti i za izražavanje onoga što se saznalo posrednim putem ili je izmišljeno, kada književnik zauzima stav očevica.

Opisujući vremenske glagolske oblike, M. Ivić (Ивић 1958) izdvaja četiri kriterijuma za njihovo razgraničenje: vremensko određivanje (T momenat), dinamičnost (D momenat), radnja kao proces u toku (A momenat) i vezanost (V momenat). Semantički momenat ‘doživljenost’ povezuje s D momentom – momentom neposredne stvarnosti radnje. Dinamičnost je svojstvena prezentu, aoristu i imperfektu, odnosno

„кад је радња непосредно пред очима (садашњост) или кад је радња тек завршена, па сасвим још присутна у свести или, најзад, кад се говорно лице тако пренесе у преживљени догађај о коме прича да га саопштава у непосредном облику дочаране стварности” (Ивић 1958: 143). Autorka imperfekat povezuje s „оживљавањем процеса из прошлости у свој некадашњој његовој актуелности” (Ивић 1958: 143).

Govoreći o imperfektu kao retrospektivno dočaranoj sadašnjosti, kao oživljenoj sadašnjosti, M. Ivić uočava morfološku podudarnost imperfekta i prezenta (za označavanje neposredne aktuelnosti događaja), koja se ogleda u obaveznom imperfektivnom vidskom obliku (Ивић 1958: 144).

I novije gramatike, kao što je već rečeno, operišu pojmom doživljenosti. S. Tanasić, na primer, doživljenost povezuje sa sugestijom govornog lica da je autentični svedok dešavanja o kojem saopštava (Танасић 2005: 430).

2.4. Srpska (srpskohrvatska) lingvistička literatura saglasna je u tome da je imperfekta u sve ređoj upotrebi u savremenom srpskom jeziku. Tako, u najnovijoj gramatici srpskog jezika, koja je i normativnog karaktera, nalazimo konstataciju da je imperfekta danas gotovo nestao iz upotrebe, da se bolje čuva u jeziku književnosti i to ne svih pisaca, da može biti sredstvo ekspresivne stilizacije ili odlika ličnog stila (Пипер – Клајн 2022: 467). Kod P. Mrazović (2009: 149) stoji da je praktično iščezao u savremenom govoru, osim u malom delu narodnih govora, te da ga nema ni u jeziku štampe, radija i televizije, dok se u savremenoj književnosti koristi da bi se uneo izvestan arhaičan ton. Potisnutost imperfekta iz upotrebe u savremenom srpskom jeziku ističe i S. Tanasić (Танасић 2005: 429). Beležeći promene u srpskom jeziku na kraju XX veka, Ž. Stanojčić primećuje da sva literatura konstatuje sve ograničeniju upotrebu preteritalnih vremena aorista i imperfekta, pri čemu je imperfekta vrlo redak, a nalazi se kod pisaca koji neguju klasični jezik naše književnosti (Станојчић 1996: 132). Ovaj autor smatra da je i kod njih češći samo imperfekta glagola *biti*, a da je imperfekta ostalih glagola sasvim usamljena pojava. M. Radovanović iznosi zapažanja o narativno upotrebljenim glagolskim oblicima u romanu *Bajka Dobrice Ćosića* i uočava odsustvo imperfekta sa spiska tipičnog narativnog sredstva, odnosno beleži samo jedan primer imperfekta u ovom romanu (Радовановић 1969: 52). Sve ređu upotrebu imperfekta u savremenom jeziku konstatuje i M. Stevanović dokazujući to brojnim primerima pisaca još s prve polovine XIX veka pa sve do polovine XX veka (Стевановић 1969: 628–633). Mišljenja je da se danas u najvećem delu narodnih govora ne upotrebljava i da nemaju svi „oseћања за његову употребу с неким одређеним значењем” (исто: 628).

Objašnjenje za redukciju sistema glagolskih oblika za obeležavanje vremena i potiskivanje najpre imperfekta, a zatim i aorista, daje M. Ivić. Autorka uočava da se aorist i imperfekta izdvajaju u sistemu po netipičnoj D/+/ i T/+/ kombinaciji, čime grupa preteritalnih vremena ruši simetriju prema futurskim, budući da su sve vremenske forme sa D /-/ obeležjem simetrično postavljene u

vidu direktnih opozicionih korelata. Pritom, za razliku od aorista, kod kojeg je momenat vremenskog odmeravanja (T momenat) od primarnog značaja, u slučaju imperfekta najizrazitiji je momenat oživljavanja radnje (D momenat). Imperfekta je, zaključuje autorka, najspecifičnija kategorija i zato prvi podleže redukciji (Ивић 1958: 149).

Gubljenje ovog glagolskog oblika omogućeno je sistemom srpskog jezika – zamenljiv je nesvršenim perfektom, pri čemu se, smatraju neki lingvisti, gubi stilogeni potencijal imperfekta (Пипер – Клајн 2022: 467). P. Sladojević savetuje da se pri prevođenju sa stranih jezika strogo vodi računa o osobinama imperfekta i da se ne stavlja tamo gde mu nije mesto. Mišljenja je čak da je bolje upotrebiti perfekt gde može imperfekta, nego imperfekta gde nema uslova za to (Сладојевић 1953: 214). M. Stevanović iznosi tvrdnju da se u mnogim primerima na mestu imperfekta može upotrebiti i pripovedački prezent (Стевановић 1969: 628–633).

3. Analiza

Imperfekta je, po pravilu, ekvivalent mađarskog prošlog vremena, osim u situaciji kada se u originalu pojavljuje particip prezenta (up. tačku 3.5. ovoga rada). U građi je zabeležen imperfekta punoznačnih glagola različite semantike, pojedinih semikopulativnih glagola, pomoćnog glagola *biti* u sastavu kopulativnog predikata i u sastavu pluskvamperfekta.

U analizi se neće posebna pažnja posvetiti potvrdi o naporednosti imperfekta s nekom drugom prošlom radnjom i njegovoj upotrebi s nekim drugim preteritalnim vremenima, ali se zabeleženi primeri daju u širem kontekstu iz kojeg su ovi momenti vidljivi.

3.1. Među punoznačnim glagolima upotrebljenim u imperfektu najbrojniju grupu čine komunikativni glagoli, od kojih su zabeleženi: *govoriti*, *pričati*, *odgovarati*, *dodavati*, *ponavljati*, *izricati*, *izvikivati*, *oglašavati*, *tvrditi*, *uveravati*, *upozoravati*, *opominjati*, *moliti* i *šaputati*. Ova raznovrsnost ne iznenađuje, budući da tekst obiluje navođenjem tuđih reči koje je autor lično čuo:

Különben is – *mondták* egy bizonyos „Zsidótanács” nevezetű testületnek a karszalagjukról is fölismerhető emberei – így vagy úgy, szépszerrel vagy kényszerűen, de előbb-utóbb amúgy is mindenkit Németországba telepítenek a téglagyárból (23)

Uostalom – *govorahu* članovi nekakvog “Jevrejskog saveta”, prepoznatljivi i po trakama koje su nosili preko ruke – ovako ili onako, lepim ili silom, svi koji su u ciglani biće ionako prebačeni u Nemačku (58)

Hat-hét nap az az idő – *állították* a hozzáértők –, amíg az ember mindamellett szükség esetén, s még a meleg időjárást is tekintetbe véve, víz nélkül is ellehet (23)

Šest do sedam dana predstavljaju ono vreme – *tvrdahu* stručnjaci – u kome čovek pored svega može u slučaju nužde, pa čak i ako se uzme u obzir toplo vreme, da bude bez vode (57)

Senki se higgye – *figyelmeztettek* a vizsgálat délelőttjén a csendőrök –, hogy elrejtheti előlük a bűnét (25)

Neka niko ne pomišlja – *opominjahu* nas žandarmi pri pretresu jednog prepodneva – da bi mogao sakriti od njih svoje sagrešenje (60)

Rögtön igen tiltakoztak, kezükkel, fejükkel, egész testükkel: – *Zescájñ – suttogták* mindenfelől –, zescájñ. – *Csodálkoztam, s egyiküket meg is kérdeztem* (32)

Smesta su živo usprotestovali, rukama, glavama, celim telima: - *Zescájñ – šaputahu* sa svih strana -, zescájñ. – *Začudih se, pa jednog i upitah* (76)

Brojna je i klasa kognitivnih glagola, među kojima su u imperfektu upotrebljeni: *znati, misliti, razumevati, shvatati, uviđati, razmišljati, verovati, smatrati*. Dešavanja u ovom romanu praćena su intenzivnim razmišljanjem o njima i pokušajem njihovog razumevanja i tumačenja. Stoga je očekivana učestala upotreba i ove semantičke grupe glagola:

Szó se róla, ott volt a tábla, nem vitathattam, de hát mégiscsak, a katonának is szólnia kellett volna tán, *úgy találtam* (45)

Nema zborá, bila je onde ona tabla, morao sam to priznati, ali ipak, valjda su i vojnici morali da nešto kažu, *mišljah* (110)

Az életet – tette hozzá – folytatnunk kell, s hát csakugyan, egyebet igen nem is tehetünk elvégre, *beláttam* (94)

Život valja nastaviti – dodao je – i zaista, *uviđah*, drugo nam baš nije ni preostajalo (226)

Mármost – *tűnődtem* – az embert elhoznák például egy épp ilyen szobába (81)

Recimo – *razmišljah* – da čoveka donesu baš u ovakvu jednu sobu (195)

Pár ismétlés után mindez világos, érthető és tökéletesen eljátszható volt, mindenki *úgy találta* (53)

Posle nekoliko ponavljanja sve ovo posta jasno, razumljivo i savršeno, zrelo za prikazivanje, *smatrahu* svi (128)

3.2. U građi je zabeležen i imperfekat semikopulativnih glagola *izgledati*, *činiti se* i *delovati*. Njima se označava utisak koji neki pojam ili pojava izaziva u govorniku, često su sredstvo za iskazivanje epistemičke modalnosti (Zvekić-Dušanović 2019: 70–79), tipa modalnosti koji je veoma izražen u ovom romanu (Zvekić-Dušanović 2014). Kao dopune ovih glagola javljaju se pridevi i prilozii:

Azután mindannyiszor ugyanaz a jelenet ismétlődött: az újabb fiúk első meglepődése, ami végül nevetésbe fordult. A rendőr *elégedetnek látszott*. Negyedóra telt így el, körülbelül (16)

Svaki put ponovila se ista scena: novodošli dečaci bi se isprva iznenadili, a zatim nasmejali. Policajac *izgledaše zadovoljan*. Tako prođe oko četvrt časa (41)

Akkor a rendőr úgy vélte, mégse várakozzunk itt, az országút szélén. *Gondterheltnek látszott*, s az volt valahogy az érzésem, tulajdonképp ő is csak oly kevéssé volt fölkészülve miránk, mint mi őrá (17)

Onda je policajac rekao kako možda neće valjati da čekamo tu, kraj drumu. *Izgledaše zabrinut* i nekako sam imao osećanje da je i on isto onako nepripremljen za nas kao što smo mi za njega (44)

Arra hallgatott egy kicsit, majd meg azt kérdezte, de némiképp valahogy már-már a kedve ellenére szinte, *úgy éreztem* (99)

Na to je malo čutao, pa je onda upitao, ali unekoliko skoro već kao protiv sopstvene volje, *tako mi se činjaše* (237)

A környéken sok természetes zöldet láttam, csinos épületeket, távolabb a fák közé búvó villákat, parkokat, kerteket, s az egész tájék, a méretek, minden arány mérsékeltnek, bátran mondhatom: *nyájasnak tetszett* (49)

U okolini primetih mnogo prirodnog zelenila, ljupkih zgrada, nešto dalje među drvećem uvučenih vila, parkova, bašta, i ceo kraj, razume se, svi odnosi veličina *delovahu prikladno* (118)

3.3. Imperfekat glagola *biti* u sastavu kopulativnog predikata zabeležen je uz imenice, prideve i priloge u poziciji predikativa.

3.3.1. Upotrebu imeničkog predikativa ilustruju sledeći primeri:

Így mentünk, mindenütt a kocsitúton, eléggé sokáig. *Szép, tiszta nyári délután volt*, az utcák telve tarka sokasággal, mint ezen az órán mindig; de én mindezt csak egy kicsit elmosódottan láttam (22).

Tako smo se kretali, uvek po kolovozu, prilično dugo. *Beše lepo, čisto letnje popodne*, ulica punih šarenog mnoštva ljudi kao uvek u to doba dana; ali ja sam sve to video malo maglovito (54)

De sokuk kezében láttam még ezenfölül botot is, amolyan kampós, rendes sétapálcát, s ez meglepett kissé, hisz végtére *mind* hibátlan járású, láthatóan java erőben levő *férfiak voltak* (34)

Ali u ruci mnogih ugledao sam još i štap, onako s drškom, koji služi za podupiranje, što me je malo začudilo, jer to *behu* na kraju krajeva *sve sami muškarci* očito u najboljoj snazi, bez ikakve greške u hodu (81)

Köröttem is mindenfelé vidám neszek, tocskolás, prüszkölés, fújtatás: *derűs, gondtalan perc volt*. A fiúkkal sokat bosszantottuk egymást, a kopasz fejünk miatt (39)

I oko mene su se čuli veseli zvuci, tapkanje, pljuskanje, duvanje. *Beše to vedar, bezbrižan minut*. Mi dečaci grdno smo jedni druge zafrkavali zbog ošišanih glava (94)

Az út jobb szegélyén szabályos kis állatkert lepett egyszerre meg: *őzek, rágszálók s egyéb állatok voltak* a lakói, melyek közül egy kopottas barna medve, nagy izgatottan, mindjárt alamizsnavaró ülésbe is helyezkedett a lépteink zajára (49)

S desne strane puta najednom nas iznenadi mali zoološki vrt. Stanovnici mu *behu srne, glodari*, među kojima se jedan malo olinjao medved na buku naših koraka odmah veoma uzbuđeno postavio u sedeći položaj (118)

3.3.2. Upotrebu pridevskog predikativa pokazuju primeri:

[...] s minthogy a sok új élményre, tapasztalatra meg benyomásra már *fáradt meg álmos is voltam*, hamar álomba is szenderültem (47)

[...] a pošto *bejah umoran* od silnih novih doživljaja, iskustava i utisaka, a usto *i pospan*, ubrzo sam utonuo u san (112)

Hosszas, de telt, kerekded arcán minden vonás a legszabályszerűbb, a legkellemesebb, bőrének rózsaszíne, inkább kissé nagy, puha szájának kifejezése a legrokonszenvesebb: egyszóval *szép volt*, s bizonyára el is gyönyörködtem volna benne – ha nem mindjárt az orvost keresi (79)

Na duguljastom mu, ali punom, jedrom licu svaka je crta bila najpravilnija, najprijatnija, rumenilo njegovih kože, izraz njegovih krupnih, mekih usta najsimpatičniji: *beše* rečju *lep*, i sigurno bih mu se predano divio – da nije odmah zatražio da se vidi s lekarom (191)

[...] az orvos mégis erre küldte, s *nem voltam* egész *elégedett* (35)

[...] lekar ga je ipak poslao ovamo, a ja *ne bejah* time sasvim *zadovoljan* (85)

3.3.3. Sledeći primeri ilustruju upotrebu priloškog predikativa:

De még jobban meglepett a tekintetének egyfajta gúnyos, már-már valamiképp ítélkező kifejezése, amikor a zavaromat észrevette; *kellemetlen volt*, s akkor hát nem is faggattam tovább (17)

Još više me je iznenadio neki podrugljivi, skori zaista prekorni izraz njegovog lica kad je primetio moju zbunjenost; *beše mi neprijatno* pa prestadoh da ga ispitujem (42)

Nem volt nehéz megállapítanunk: egy kémény a bűnös, balra, a műút irányában, de attól jóval messzebb (42)

Ne beše nam teško da ustanovimo: krivica je bila do jednog odžaka, levo, u pravcu asfaltnog puta ali mnogo više udaljenog (103)

Némelyik ötletet esetleg huzamosabban is vitathattak, javíthatattak, míg másoknak viszont mindjárt megörültek, s felugorva (nem tudom, miért, de ragaszkodtam hozzá: felugrottak) egymás tenyerébe csaptak – mindez igen *jól elgondolható volt*, legalábbis az én számomra (45)

O ponekoj ideji su možda i poduže raspravljali, popravljajući je, dok su se nekoj drugoj odmah obradovali, i poskočili (ne znam zašto, ali sam insistirao na dome da su poskočili) lupnuli se jedni s drugima dlanom o dlan – sve to *beše lako predočiti*, barem meni (108)

3.4. Pluskvamperfekat je frekventan glagolski oblik u jeziku prevoda ovog romana (Zvekić-Dušanović 2019). Tišma koristi obe mogućnosti za građenje ovog glagolskog oblika – i perfekat i imperfekat glagola *biti*. U sledećim primerima ovaj pomoćni glagol je u imperfektu:

Körülbelül *meg is jegyeztem* az esetét, mivel egyszerű történet volt, s ő többször is elismételte (19)

Bejah unekoliko *zapamtio* njegov slučaj, jer je bio jednostavan, a on ga je više puta ponovio (48)

Elmondhatom, bizonyos tiszteleten – no meg a szagon kívül, természetesen, amibe már valósággal *beléragadtunk*, mint valami sűrű pépbe, valami mocsárba – egyebet nemigen éreztem (43)

Mogu reći da sem nekog poštovanja – i naravno onog mirisa, u koji *se besmo* takoreći *ulepili*, kao u kakvu gustu kašu, u nekakvu močvaru – ništa posebno nisam osećao (104)

De hát azért mégiscsak igen dühös voltam, mivel végtére is *nem szoktam* hozzá, hogy megüssenek (52)

Ali sam zato ipak bio prilično ljut, jer *ne bejah* *navikao* da me udaraju (125)

Akkor is tettem föl: magam részéről értelmesebb leszek. De már fölém is *hajoltak*, s hunyorogni voltam kénytelen (75)

Tada pretpostavih: ja sam biću razumniji. Ali *se već behu nagnuli* i nada mnom, i morao sam da zažmurim (179)

Akkor következett aztán – miközben *megálltunk*, s beszéd, tárgyalásféle ütötte meg fülem az engem hordó ember meg valaki más közt nyilván – az újabb meglepetés (77)

Onda je nastupilo – pošto *besmo stali* i moj se sluh sudari s nečim kao razgovorom, raspravljanjem, između čoveka koji me je nosio i nekog drugog – još novije iznenađenje (184)

Még délelőtt *hozta* be a vállán Pjetyka, s igen sokat sürgölődött körötte aztán (87)

Pječka ga *beše doneo* na ramenu još pre podne, pa se onda oko njega dosta trudio (208)

Imperfekat glagola *biti* zabeležen je i sa trpnim pridevima. U srpskoj gramatičkoj literaturi zastupljeno je mišljenje da imperfekat pomoćnog glagola s trpnim pridevom izvedenim od odgovarajućeg glagola predstavlja jednu varijantu pluskvamperfekta (Стевановић 1964: 366; Танасић 2005: 431–432). Ovo ilustruju sledeći primeri:

[...] nem tudom, egy ponton miként ékelődhetett a menetünkbe egy villamos, épp nem sokkal előttem. *Kénytelenek voltunk megtorpanni*, arra a pillanatra, amíg áthaladt (22)

[...] ne znam na koji se način u jednom momentu u našu kolonu sjurio tramvaj, baš skoro neposredno ispred mene. *Besmo prisiljeni* da uzmaknemo za taj jedan tren dok je minuo (54)

A vonat is vesztegelt, mint máskor is gyakran, de mint légiriadók esetében mindig. Az ablakok is *foglaltak voltak*, úgyszintén, mint ilyenkor mindig (30)

I voz je mirovao, kao i inače često, a u toku vazdušnih alarma uvek. I prozori *behu zauzeti* kao uvek u takvim prilikama (73)

Rabok csikos öltönyét hordta ugyan ez is, csakhogy *vállban kitömve, derékban elkeskenyítve*, bátran mondhatom: *legjobb, szinte már föltűnő divat szerint is szabva és vasalva* (36)

Nosio je doduše i on robijaško prugasto odelo, ali ono *beše u ramenima popunjeno vatom, u struku suženo*, mogu slobodno reći: *skrojeno po najboljoj, skoro već upadljivoj modi* (88)

Távolabb egy másik oszlopot: a nőket is megpillantottam. *Köröttük is ott voltak a katonák, rabok, előttük is ott egy orvos, s ott is pontosan ugyanúgy történt minden* (35)

Nešto dalje ugledah i drugu kolonu: žene. I one *behu okružene vojnicima, robijašima*, i pred njima stajao je lekar, pa se i onde dešavalo kao i ovde (84)

3.5. U tekstu originala neretko se javlja particip imperfekta, oblik kojim se označava trajna glagolska radnja istovremena s radnjom izraženom u predikatu. U mađarskom se najčešće upotrebljava u funkciji atributa i bliže određuje nosioca glagolske radnje (Andrić 2002: 54). Na srpski jezik prevodi se različitim formama, među kojima je čest lični glagolski oblik u funkciji predikata relativne rečenice (Burzan 1990: 114), što se može videti i u primerima zabeleženim u prevodu ovog romana. Kontekst koji ukazuje na to da je u pitanju situacija koja se odvijala u prošlosti, momenat trajanja i naporednosti pogoduju upotrebi srpskog imperfekta u sledećim primerima:

Őneki viszont telefonon adhatták értésére, mert előzőleg sürgő-forgó, valamilyen változásra *utaló* hangokat hallottunk a szobájából (21)

Njemu su ovo verovatno nagovestili preko telefona, jer pre toga čusmo iz njegove sobe nekakve užurbane glasove koji *ukazivahu* na to da će se nešto promeniti (53)

[...] mindezt úgy-ahogy bírtam csak követni, mert szaggatottan, a sok egymást *keresztelő* kérdésre válaszolva mondta el (27)

[...] sve sam to mogao da pratim tek napola, jer je govorio iskidano i tek u odgovoru na mnoga pitanja koja *se* oko njega *ukrštahu* (65)

Ismét egy kellemetlen körülmény a helyemből adódott, az egyik alsó ágyon, egy magas, a mindig szürke égre *nyíló*, apró s üvegtelen ablakkal éppen szemközt (72)

Snašla me je i jedna neprijatna okolnost zbog mog mesta. Na jednom donjem krevetu, tačno prekoputa nekog visoko postavljenog malog i nezastakljenog prozora koji *se otvaraše* na uvek sivo nebo (173)

Még hajókáztunk is egy – a Dunára *emlékező* szemnek legalábbis – kisebb folyamon (95)

Čak smo i brodili po jednoj manjoj reci, barem se ona takvom činila očima koje *se sećahu* Dunava (229)

3.6. Tišma se često ne zadržava na jednom imperfektu u rečenici, već se opredeljuje za nizanje ovog glagolskog oblika upotrebljavajući ga u različitim sintaksičkim strukturama, koje su opisane u prethodnim tačkama ovog rada:

A karszalagos emberek is mindenütt *ott voltak*, s bármi kérdésre is szívesen *válaszoltak* (25)

I ljudi sa trakom *behu* svuda *prisutni* i *odgovarahu* rado na bilo koje pitanje (61)

Voltak aztán gyanakvóbbak, akik másként *voltak értesülve*, s a németek egyéb tulajdonságairól *véltek tudni* (26)

Bilo je doduše sumnjičavih, koji *behu obavešteni* drukčije i *znađahu* o drugim osobinama Nemaca (62)

[...] s csak igen *nehéz volt* elhinnem, hogy – amint pedig *állították* – ez a méltóság is rab csupán, úgy, amint mi is (44)

Beše mi *teško* poverovati da je i ta veličina – kako mi *tvrdahu* – samo robijaš, kao što smo to mi (106)

[...] az én térdemnek meg az én előttem *ülő* támaszkodott neki; s minthogy a sok új élményre, tapasztalatra meg benyomásra már *fáradt* meg *álmos* is *voltam*, hamar álomba is szenderültem (47)

[...] na moja kolena naslonio se onaj koji *seđaše* ispred mene, a pošto *bejah umoran* od silnih novih doživljaja, iskustava i utisaka, a usto i *pospan*, ubrzo sam utonuo u san (112)

Nyugati pályaudvar, *emlegették* körülöttem, s az is volt csakugyan, nagyjában-egészében *ráismertem* (96)

Zapadni kolodvor, *ponavljahu* oko mene, a zaista je to on bio, *bejah* ga kako-tako *prepoznao* (231)

[...] homlokáról szüntelen patakok *eredtek és folytak* szemüvegén, tömpe orrán, vastag száján végig (29)

[...] s čela mu neprekidno *oticalu* potoci znoja i gari, pa se *slivahu* niz njegove naočare, zatupasti nos i debele usne (70)

Némelyek az emberek kérdéseire *válaszoltak*, mások a kocsiban *néztek széjjel* (31)

Neki *odgovarahu* na pitanja ljudi, drugi *se ogledahu* po vagonu (75)

[...] hiába *vártam, füleltem, lestem és fürkésztem*, sem a rendes időben, sem azon túl, sehogyan sem sikerült fölfognom a – pedig már régóta esedékes – csörömpölést, s a leveshozók vele járó napi rikkantását (93)

[...] uzalud *očekivah, osluškivah, hvatah* i *vrebah*, nikako ne uspeh, ni u predviđeno vreme, ni dalje od njega, da ščepam, ono što je već davno bilo aktuelno – lupu posuđa i vajkanje nosača čorbe koje ju je svakodnevno pratilo (223)

4. Zaključak

Analiza primera s imperfektom u prevodu romana *Sorstalanság/Besudbinstvo* Imrea Kertesa pokazala je da je prevodilac, A. Tišma, opredeljujući se za ovaj preteritalni glagolski oblik, poštuovao morfološke, sintaksičke i semantičke uslove za njegovu upotrebu: trajnost (iskazanu nesvršenim vidom glagola), naporednost (vidljivu najčešće iz rečeničnog konteksta) i doživljenost (činjenica je da je pisac autentični svedok dešavanja koja želi da otrgne od zaborava). Budući da je element doživljenosti taj koji izdvaja imperfekat od perfekta nesvršenih glagola, vrlo je verovatno da je Tišma želeo da istakne upravo ovaj momenat.

S druge strane, imajući u vidu da je ovaj glagolski oblik potisnut u savremenom srpskom jeziku, njegova ovako visoka frekventnost ipak nije očekivana. Ona se ne može objasniti ni uticajem jezika originala, s obzirom na to da u mađarskom jeziku ne postoji forma koja bi se u svim elementima podudarala sa srpskim imperfektom, odnosno da je imperfekat gotovo po pravilu ekvivalent mađarskog prošlog vremena.

Nesumnjivo je, možemo zaključiti, da je Tišma učestalom upotrebom imperfekta (kao uostalom i pluskvamperfekta i aorista) postigao jak stilski efekat. Ostaje, ipak, pitanje da li je taj efekat adekvatan. Naime, ako uzmemo u obzir zapažanja pojedinih lingvista o nedostatku osećaja današnjih govornika srpskog jezika za njegovo značenje i arhaičnom tonu koji on danas ima, pitanje je da li je Tišma kod čitalaca postigao efekat koji bi imperfekat izvorno trebalo da ima – efekat doživljenosti, ili jezik ovog romana čitaoci doživljavaju kao arhaičan.

IZVORI

- Kertész, Imre (1975). *Sorstalanság*. Preuzeto sa sajta 5. 8. 2013. <http://data.hu/get/1558186/kertesz_imre_-_sorstalansag.pdf.html>
 Kertes, Imre (2002). *Besudbinstvo*. Novi Sad: Prometej, Stylos. S mađarskog preveo Aleksandar Tišma.

LITERATURA

- Burzan, Mirjana (1990). *Glagolski pridevi u srpskohrvatskom i mađarskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu, Institut za južnoslovenske jezike.
 Andrić, Edita (2002). *Leksikologija i morfologija mađarskog jezika*. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu, Odsek za hungarologiju.

- Čudić, Marko (2006). A Sorstalanság szerb fordításáról. *Hid*, god. LXX, br. 6–7, Novi Sad. Preuzeto 10. 1. 2014. <http://adattar.vmmi.org/.../hid_2006_06-07_11_marko>
- Mrazović, Pavica (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance. Drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Zvekić-Dušanović, Dušanka (2014). Epistemička modalizacija u romanu *Sorstalanság/Besudbinstvo* Imrea Kertesa. U: *Jezici u kulturi u vremenu vremenu i prošlosti III*. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu, 553–566.
- Zvekić-Dušanović, Dušanka (2019). Pluskvamperfekat u srpskom prevodu romana *Sorstalanság* Imrea Kertesa. *Godišnjak Filozofsko-fakulteta u Novom Sadu*, књ. XLIV-1, 253–267.
- Zvekić-Dušanović, Dušanka (2019). *Epistemička modalnost u srpskom i mađarskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.

*

- Ивић, Милка (1958). Систем личних глаголских облика за обележавање времена у српскохрватском језику. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду III*, 139–152.
- Милошевић, Ксенија (1978). О проучавању временских глаголских облика у сербскохрватистици. *Зборник за филологију и лингвистику XXI/2*, 93–121.
- Пипер, Предраг, Иван Клајн (2022). *Нормативна граматика српског језика. Четврто, измењено и допуњено издање*. Нови Сад: Матица српска.
- Радовановић, Милорад (1969). О наративним глаголским облицима. *Прилози проучавању језика 5*, 49–59.
- Сладојевић, Петар (1953–1954). О имперфекту у српскохрватском језику. *Лужнословенски филолој XX* књ. 1–4, 213–228.
- Станојчић, Живојин (1996). Морфологија, синтакса и фразеологија. У: *Српски језик на крају века*. Београд: Институт за српски језик САНУ : Службени гласник, 111–141.
- Станојчић, Живојин, Љубомир Поповић (2002). *Граматика српског језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе. Осмо, прерађено издање*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић, Михаило (1969). *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма) II. Синтакса*. Београд: Научна књига.
- Танасић, Срето (2005). Синтакса глагола. У: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 345–476.

Dušanka Zvekić-Dušanović

IMPERFECT TENSE IN TISHMA'S TRANSLATION OF THE NOVEL
SORSTALANSÁG/DESUDBINSTVO BY IMRE KERTES

SUMMARY

In the language of the translation of the novel *Sorstalanság/Besudbinstvo* by Imre Kertes, the imperfect tense is an unexpectedly frequent verb form, although the fact is that it is used in very rare cases in the modern Serbian language. The translator, Aleksandar Tišma, opted for this verb form as many as 197 times, which is, on average, 0.8 examples per page. The analysis showed that the imperfect is, as a rule, the equivalent of the Hungarian past tense, except in the situation when the present participle appears in the original. The imperfect of auto-semantic verbs of different meanings, individual semi-copulative verbs, auxiliary verb to be as the constituent of the copulative predicate and in the composition of the pluperfect. It is noted that Tišma followed the morphological, syntactic and semantic conditions for its use: permanence (expressed by the imperfect form of the verb), parallelism (usually visible from the sentence context) and experience (the fact is that the writer is an authentic witness to events that he wants to tear from oblivion). The paper concludes that by using the imperfect (as well as the pluperfect and the aorist), Tišma achieved a strong stylistic effect. However, the question remains whether Tišma achieved in readers the effect that the imperfect should originally have - the effect of experience, or the language of this novel is perceived by readers as archaic.

KEYWORDS: A. Tišma, I. Kertes, translation, imperfect, syntax, semantics, Serbian, Hungarian

Dr Dušanka Zvekić-Dušanović
Odsek za srpski jezik i lingvistiku
Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu
Srbija
dusazd@ff.uns.ac.rs